

16. Yüzyıl Safevi Dönemi Kısas'ı Enbiyalarında Hz. Davud ve Batşeba Minyatürleri

Miniatures of Hz. Davud and Batsheba in 16. Century Safavid Period Kisas'i Enbiyas

Nihat Sefa KOMESLİ

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum, Türkiye

öz

İslamiyet'in ortaya çıkışından kısa bir süre sonra yazılmaya başlanan kısas'ı enbiya kitaplarının günümüze ulaşan en erken tarihli olanı 7. yüzyıla aittir. Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar yaşamış olan peygamberlerin hayatlarının kronolojik bir sırayla anlatıldığı bu kitaplar neredeyse tüm İslam coğrafyasında kopya edilerek kullanılmıştır. Anlatılan peygamber kıssaları içerisinde Hz. Davud'un kıssaları önemli bir yer tutmaktadır. İsrailiyat'ın İslamiyet'e yansımalarının en net örneklerinden birisi olan Hz. Davud'un Batşebaya âşık olması, İslam çevrelerince tartışma konusu olmuş, hikâye İslamiyet ile bağdaşmayan bir anlatım olmasına rağmen kısas'ı enbiya kitaplarında birçok eserde anlatılmış ve nadir olarak resmedilmiştir. Günümüze ulaşan 21 adet 16. yüzyıl İran minyatürlü kısas'ı enbiya el yazmaları içerisinde tespit edilebilen Hz. Davud'un Batşebaya âşık olması minyatü üç adet olup, New York Columbia Üniversitesi Kütüphanesi ms. X892.8 Q/Q1, Sofia Nationalbibliothek OP 130 ve İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi 5275'e kayıtlı yazma eserlerde bulunmuştur. Hz. Davud'un Batşebaya âşık olma hikayesinin Tevrat ve kısas'ı enbiya hikayeleri temel alınarak minyatürler konu ve kompozisyon açısından incelenmesi yöntem olarak belirlenirken Hz Davud'un Batşeba'ya âşık olması hikayesinin İslamiyet inancında peygamberlerin günahsız oluşu inancına tezat bir anlatım olması sonuç bölümünde tartışılmıştır. Ayrıca makalede konumuzu oluşturan minyatürlerin üslup özelliklerinden yola çıkarak hangi tarihlerde yapıldığını tespit etmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Minyatür, israiliyat, Hz. Davud, batşeba, kısas'ı enbiya

ABSTRACT

The earliest surviving book of Qisas al-Anbiya, which began to be written shortly after the emergence of Islam, dates back to the 7th century. These books, in which the lives of the prophets who lived from Adam to Muhammad are described in chronological order, were copied and used in almost all Islamic geography. Among the stories of prophets, the parables of Prophet David occupy an important place. One of the clearest examples of the reflection of the Israelites on Islam, David's falling in love with Bathsheba, has been a subject of debate in Islamic circles, and although the story is incompatible with Islam, it has been told in many works in the books of Qisas al-Anbiya, but it is rarely illustrated. There are three miniatures of David falling in love with Bathsheba that can be identified, and among the 21 16. century Iranian miniature manuscripts that have survived to the present day, the manuscripts registered in New York Columbia University Library ms. X892.8 Q/Q1, Sofia Nationalbibliothek OP 130 and Istanbul Beyazıt State Library 5275. All of the miniatures analysed in the article in terms of subject matter were painted in the 16th century Safavid period and the miniatures were analysed in terms of subject matter.

Keywords: Miniature, israiliyat, David, bathsheba, qisas al anbiya

Giriş

İslam dünyasında resmin karşılığı olan minyatür (Renda, 2004, s. 10), yazma eserlerde anlatılan olayları görselleştirmek için yapılan kitap resim sanatıdır (Mahir, 2012, s. 10; Binark, 1978, ss. 271-272). Menşei Orta Asya olan minyatür sanatının ilk örnekleri, Maniheizm ve Budizm'i benimseyerek yerleşik hayata geçen Uygurlara aittir (Binark, 2008, s. 28). Maniheizm ve Budizm etkili Uygur minyatür sanatı 8. yüzyıl itibari ile sanatçılarıyla birlikte Orta Asya'dan güneye inerek İran coğrafyasına gelmiş ve Arap, İran ve Moğol minyatür sanatının başlangıcında önemli rol oynamıştır (Binark, 2008, s. 30).

İslamiyet'in ortaya çıkışından kısa bir süre sonra İspanya'dan Hindistan'a kadar etki alanının genişlemesi ve bu genişleme ile birlikte gelen kültürel etkileşim, Emeviler döneminde kuvvetli bir şekilde hissedilmiştir. Bölgede bulunan Bizans ve Sasani gibi medeniyetlerin köklü sanat unsurlarının etkisinde kalan Emeviler bu etkileşim ile birlikte anıtsal bir resim anlayışını benimsemiştir (İnal, 1995, s. 1). Fakat Emeviler döneminde Bizans ve Sasani etkisi ile oluşturulan bu anıtsal resim örnekleri sonraki dönemlerde din otoriteleri tarafından Kur'an'da kesin bir hüküm olmamasına rağmen, Buhari'den nakledilen hadisleri işaret ederek bu uygulamanın İslamiyet'te yerinin olmaması gerektiğini savunmuştur (Yaşaroğlu, 2016, ss. 85-86). Erken dönemde hadislerle resme karşı koyulan mesafe sonrasında gelişen anıtsal

Geliş Tarihi/Received: 06.12.2024

Revizyon Talebi/Revision Requested: 17.02.2025

Son Revizyon/Last Revision: 11.03.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 13.03.2025

Yayın Tarihi/Publication Date: 28.03.2025

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Nihat Sefa Kömesli
E-mail: nihatkomesli@atauni.edu.tr

Cite this article as: Komesli, N., S. (2025). Miniatures of Hz. Davud and Batsheba in 16. century safavid period kısas'ı enbiyas. *Journal of Art and Iconography*, 8, 1-7.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

duvar resimleri ve figüratif mozaikler, yerini kitap sanatına bırakmıştır (İlden, 2012, ss. 61-62; İşıroğlu, 2005, s. 9; Keskiöğlü, 1961, ss. 11-23; Konak, 2013, ss. 967-988, Mahir, 2012, s. 16.). İslamiyet'in resim sanatına karşı olan tedbirli tutumu Abbasiler döneminde hız kazanan çeviri faaliyetleri sırasında kitaplarda bulunan resimlerin de kopya edilmesiyle birlikte aşılmış ve resim problemi minyatür sanatının çizgiselliği, gölgesizliği veya iki boyutluluğu ile birlikte aşılmıştır (Mahir, 2012, s. 17.). Çeviri faaliyetleri ile birlikte İslam kitap sanatı içerisinde yer alan minyatürün asıl amacı el yazmasının anlatımı pekiştirmek olmuştur.

Minyatürlü eserler içerisinde önemli bir yeri olan kısas-ı enbiyalar, İslamiyet'in ortaya çıkışından kısa bir süre sonra yazılmaya başlanmıştır. Kısas'ı enbiyalar, peygamberlerin yaşam öykülerinin anlatıldığı kitaplardır. Mekke'den Medine'ye Hicret edilmesinin ardından, burada yaşayan Yahudilerin İslamiyet ile tanışmalarıyla birlikte iki dine inananlar arasında başlayan karşılıklı etkileşim kısas'ı enbiya yazmalarının hazırlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Yahudi ve Müslümanlar arasında gerçekleşen bu sözlü diyalog 7. yüzyılda aslında Yahudi bir din adamı olan ve Medine'de İslam ile tanışıp Müslüman olan Yemenli Vehb. b. Münebbih'in peygamberlerin yaşam öykülerini Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarıyla birlikte genişleterek kısas'ı enbiya adı altında kaleme almasıyla birlikte kalıcı hale gelmiştir (Demir - Özafşar, 2012, ss. 609-610; Zehebi, 2021, ss. 123-124). Kâtip Çelebinin Keşfü'z-Zunun kitabında verilen bilgiye göre; bilinen ilk kısas'ı enbiya yazması Vehb. b. Münebbih tarafından 7. yüzyılda kaleme alınmıştır (Şahin, 2002, s. 495). Vehb b. Münebbih ile başlayan İsrailiyat sızmaları sonraki dönemlerde giderek artmış ve kısas'ı enbiya yazmalarının içerisinde yer almıştır. Kaleme alınan ikinci kısas'ı enbiya yazması ise 8. yüzyılda Kısai tarafından yazılan eserdir (Altıkulaç, 2002, s. 70). Erken dönemde yazılan diğer bir önemli örnek ise Sa'lebi tarafından kaleme alınan peygamberler tarihi kitabıdır (Mertoğlu, 2009, ss. 28-29). Bu üç eser sonraki dönemlerde yazılan kısas'ı enbiya yazmalarına temel kaynak olmuştur. Kitaplarda genellikle evrenin yaratılışı, mesleklerin ortaya çıkışı, astroloji ve Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar yaşamış olan peygamberlerin hayat hikâyeleri konu edinmiştir (Yılmaz - Demir, 2009, s. 357). Genellikle Hz. Adem'den başlayıp kronolojik bir sırayla anlatılan peygamberlerin kıssaları içerisinde Hz. Davud'un kıssaları da önemli bir yer tutmaktadır. Hz. Davud ile ilgili minyatürler içerisinde en çok işlenen tema Hz. Davud'un Calut'u öldürme sahnesidir. Tevrat ve Kur'an metinlerinde anlatılan bu savaş sahnesi minyatür örnekleri 16. yüzyıl İslam minyatürlerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Davud'un Calut'u öldürmesi sahnesi dışında Hz. Davud'un Genç Süleyman ile konuşması ve Hz. Davud'un Batşebaya aşık olması sahneleri yine 16. yüzyıl İslam minyatür sanatında yer verilen konulardır.

Yöntem

Konumuzu oluşturan Hz. Davud'un Batşeba'ya âşık olması konulu minyatürler 16. yüzyıl Safevi döneminde hazırlanmış kısas'ı enbiya yazmaları içerisinde yer almaktadır. 16. yüzyıl Safevi döneminden günümüze ulaşan 21 adet kısas'ı enbiya yazması içerisinde 3 adet örnek tespit edilmiştir. Bu açıdan Makalede ilk olarak minyatür sanatının ortaya çıkışı ve İran'a geliş sürecinden bahsedilmiş, kısas'ı enbiya yazmalarının ortaya çıkışı hakkında bilgi verilmiştir. İncelenen eserlerin 16. yüzyıl Safevi döneminde yapılmış olmasından dolayı Safevi dönemi minyatür sanatı ve minyatür ekolleri hakkında bilgi verilmiş ve sonrasında Hz. Davud'un Batşebaya âşık olma hikayesinin Tevrat ve kısas'ı enbiya hikayeleri temel alınarak

minyatürlerin konu ve kompozisyon açısından incelenmesi yöntemi olarak belirlenmiştir. Makalenin sonuç bölümünde ise konu ve kompozisyon açısından incelenen minyatürlerin Kazvin ekolü minyatürleriyle benzer ve farklı yönleri incelenmiş ve Hz. Davud'un Batşeba'ya âşık olma hikayesinin İslami dönem eserlerine nasıl girdiği konusu üzerinde durulmuştur.

16. Yüzyıl Safevi Dönemi Minyatür Sanatı

İlk olarak İran'da bir tarikat olarak varlık gösteren Safeviler, İran'da siyasi birliği sağlayarak 1501 yılında Şah İsmail önderliğinde Tebriz başkentli Safevi devletini kurmuştur (Dieji, 2007, s. 89). Şah İsmail, Tebriz'i başkent yaptıktan sonra İran ve çevresinde bulunan sanatçıları şehirde toplayarak devlete ait sanat geleneğinin temellerini atmıştır (Beksaç, 2008, s. 457). Ünlü ressam Behzat ve çağdaşlarını sarayında toplayan Şah İsmail'in döneminde, Tebriz bir sanat merkezi haline gelmiştir. Şahın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Tahmasp da babası gibi İran ve çevresinde yaşayan birçok sanatçıyı sarayında himaye ederek Tebriz ekolünün en parlak dönemini yaşamasında önemli rol oynamıştır (Komesli, 2021, s. 19). Tebriz ekolü minyatürleri genel olarak zengin renk skalası, yoğun yüzey süslemeleri, kalabalık kompozisyonlarla bilinirken bu ekolün en belirgin özelliği dönemin modasını yansıtan Tac'ı- Haydari isimli başlıkların sıkça kullanılmasıdır (Çağman & Tanındı, 1979, s. 42).

Tebriz şehrinin Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra başkentlerini Tebrizden Kazvin'e taşıyan Safeviler, Kazvin'de de sanat anlayışlarını devam ettirmişlerdir. (Sever, 2020, s. 41.) Yeni başkent kurulduğu ilk yıllarda Tebriz ekolünün etkilerinin devam ettiği görülürken sonraki dönemlerde yeni bir üslup anlayışı içerisinde yüksek kalitede minyatürlü eserler ortaya çıkmıştır (Çağman & Tanındı, 1979, ss. 42-43). Bu dönemin minyatürlerine bakıldığında doğa unsurları ve figürler son derece zarif işlenmiş olup arka planı oluşturan manzaralarda ise büyük kayalar kullanılmıştır (İnal, 1995, s. 163). Yine bu dönemin en belirgin özelliği ise çerçevenin dışına taşmış büyük çınar ağaçlarıdır (Komesli, 2021, s. 21). 1576 yılında Şah Tahmasp'ın ölümüyle birlikte çıkan taht kavgaları sanatın gerilemesine sebep olmuştur. 1587 yılında Tahmasp'ın torunu Şah Abbas tahta çıkana kadar devam eden iç karışıklıklar sebebi ile bu ara dönemde sanat faaliyetleri arka planda kalmıştır. Şah Abbas devletin başkentini Kazvin'den İsfahana taşımış ve Safevi Devletinin sanat anlamında tekrardan ön plana çıkmasına katkıda bulunmuştur. Fakat Şah Abbas kendinden önce gelen hükümdarlardan farklı olarak mimariye daha fazla ilgi duymuş ve minyatür sanatının yerini anıtsal duvar resimleri ve portre ressamlığı almıştır (Canby, 2009, ss. 22-23).

Tevrat ve Kur'an'da Hz. Davud

Hz. Davud, Yahudi kutsal kitabı olan Tevrat'ta Yahuda kabilesinin ileri gelenlerinden Yesse'nin oğlu ve İsraililerin kralı olarak tanımlanır. İbranice'de en çok sevilen kişi göz bebeği anlamı taşıyan "David" Yahudilerin en sevdiği kraldır (Harman, 1994, s. 21). Tevrat'ta Hz. Davud'dan ilk olarak I. Samuel bölümünün 16. babında bahsedilmektedir. Anlatıya göre Tanrı Samuel'e Hz. Davud'dan önce kral olan Saul'ü reddettiğini ve Yesse'nin oğullarından birini kral olarak Yağ boynuzuyla mesh etmesini emreder (I. Samuel, 16:1). Tanrının buyruğunu yerine getiren Samuel kızıl saçlı, yakışıklı ve gözleri pırıl pırıl olarak tanımlanan Hz. Davud'u kral olarak mesh etmiştir (I. Samuel, 16: 3-13). Babası tarafından çelimsiz olduğu için çobanlık yaptırılan Hz. Davud, Filistlilerle yapılan bir savaş esnasında Golyat (Calut) adlı Filistliyi öldürmesinin ardından ün kazanmıştır (I. Sa-

muel, 17: 1-58). Yaşanan olaylar sonrası ölen Saul'un yerine Davud İsrailoğullarının yeni kralı olmuştur (II. Samuel, 2: 1-7).

Yahudilerin sadece kral olarak kabul ettikleri Hz. Davud, İslamiyet inancına göre dört büyük kitaptan biri olan Zebur'un indirildiği peygamber ve kral vasfını taşıyan ilk kişidir. Kur'an'da ismi geçen 25 peygamberden biri olan Hz. Davud'dan dağlar ve kuşlarla birlikte zikir eden, zırh yapabilen, hüküm ve ilim sahibi, çok açık ve etkili konuşma yeteneği olan bir peygamber olarak bahsedilmektedir (Harman, 1994, s. 22). Bu özelliklerinin dışında Kur'an'da Hz. Davud ile ilgili iki kıssa anlatılmaktadır. Bunlardan ilki Bakara suresinin 250-251. Ayetlerinde Hz. Davud'un Allah'ın izniyle Calut'u öldürmesi ikincisi ise Sad suresinin 21-26. Ayetlerinde anlatılan Davacılar kıssasıdır. Kur'an'da Hz. Davud'un yaşam hikayesi hakkında detaylı bir bilgi bulunmaması sebebiyle Hz. Davud ile ilgili bilgilerin çoğu Tevrat yani İsrailiyat kaynaklıdır (Harman, 1994, s. 21). Hz. Davud ile ilgili bilgilerin İsrailiyat aracılığı ile İslam kaynaklarına aktarılması ise günümüzde dahi devam eden bazı tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalarının başında Hz. Davud'un Batşebaya âşık olması meselesi gelmektedir.

Hz. Davud'un Batşeba'ya Âşık Olması Konulu Minyatürler

Tevrat, Hz. Davud'un İsrailoğullarının kralı olduktan sonra evli bir kadın olan Batşeba ile birlikte olduğu ve birlikte olduğu kadının kocasını hile ile öldürtüp Batşeba ile evlendiğinden bahsetmektedir (II. Samuel, ss. 11:1-27). Hz. Davud'un Batşeba'ya âşık olması anlatımına Kur'an'da yer verilmemesine rağmen, Tevrat'ta bu olayla bağlantılı olarak anlatılan davacılar kıssası bazı İsrailiyat haberleri nakleden kişilerin Kur'an'da geçen Hz. Davud ve davacılar kıssası ile aynı olduğunu iddia edip temellendirmeye çalışmıştır.

Tevrat'ta bahsi geçen olayda Hz. Davud'un Batşeba'ya âşık olması ve ardından gelişen olaylar tüm detaylarıyla aktarılmıştır. İslami kaynaklara göre Hz. Davud'a mesnet edilmesi mümkün olmayan bu kıssa İsrailiyat'ın İslamiyet'e yansımalarının örneklerinden birisidir.

16. yüzyıl Safevi döneminde 21 minyatürlü kısas'ı enbiya yazması günümüze ulaşmıştır (Milstein vd.,1999, ss. 185-217). Hz. Davud'un Batşeba'ya âşık olması minyatürleri bu 21 yazma eser içerisinde sadece üç tanesinde bulunmaktadır. Nadir olarak betimlenen bu sahneler günümüzde New York Columbia Üniversitesi Kütüphanesi ms. X892.8 Q/Q1, Sofia Nationalbibliothek OP 130 ve İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi 5275'e kayıtlı yazma eserler içerisinde bulunmaktadır (Milstein vd., 1999, ss. 185-217).

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Hz. Davud'un Batşeba'ya âşık olması hikâyesi Ahd'ı-Atik'de şu şekilde anlatılmaktadır;

"Hükümdarlığı dönemine birçok ülke ve kenti fetheden Hz. Davud ordusunu Ammonlular'ın üzerine sefere göndermiş ve kendisi sefere katılmayıp Kudüs'te kalmıştır. Ordusu seferde olan Hz. Davud Kudüs'te yer alan sarayının damında gezinirken aşağıda su içerisinde yıkanan Batşeba'yı görüp ona âşık olmuştur. Hizmetkârlarına Batşeba'yı yanına getirmesini söyleyen Hz. Davut Batşeba ile birlikte olduktan sonra onu evine göndermiştir. Hz. Davud'un ordusunda komutan olan Uriya'nın eşi olan Batşeba bu birliktelikten sonra hamile kalmış ve durumu Hz. Davud'a bildirmiştir. Bunun üzerine Hz. Davud ordunun komutanlarından olan Yoav'a haber göndererek Uriya'yı savaşın en şiddetli bölgesine yerleştirmesini ve onun düşman tarafından öldürülmesini istemiştir. Hz. Davud'un isteğini yerine getiren Yoav, Uriya'yı savaşın en şiddetli bölgesine

yerleştirerek ölmesini sağlamıştır. Uriya'nın ölüm haberinin duyan Batşeba kocasının ölümü üzerine yas tutmuş ve yas süresi bitince Hz. Davud'un sarayına yerleşerek onun karısı olmuştur. Rab Hz. Davud'un bu davranışından hoşnut olmamış, Hz. Davud'un yanına peygamber Natan'ı göndererek Hz. Davud'a biri zengin birisi fakir olan iki davacının kıssasını anlatılmıştır. Kıssa'ya göre; biri pek çok koyun ve sığırı olan zengin bir adam, bir de tek bir dişi kuzusu olan fakir bir adam vardı. Bir gün zengin adama bir yolcu gelmiş ve zengin adam yolcuya kendi malına kıyamadığı için, misafirine fakir adamın tek kuzusunu keserek ikram etmiştir. Peygamber Natan bu kıssayı anlattıktan sonra Hz. Davud'a böyle bir olay karşısında nasıl bir hüküm vereceğini sormuş, Hz. Davud yaşanan bu hadiseye sinirlenerek Natan'a zengin adamın fakir adama 4 kuzu vermesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Natan Hz. Davud'a zengin adamın kendisi fakir adamın ise Uriya olduğunu söyleyince Hz. Davud yapmış olduğu hatayı anlamış ve Rab'dan af dilemiştir. Yaşanan bu olay üzerine Rab Davud'u affetmiş fakat işlenen bu suç üzerine doğan çocuk ölmüştür... (II. Samuel, 11:1-27).

Tevrat'ta detaylı bir şekilde anlatılan bu olay kısas'ı enbiya yazmalarında şu şekilde aktarılmaktadır;

"Hz. Davud bir gün ataları İbrahim ve İshak'ın mertebelerine ulaşmak istedi. Hz. Davud Allahtan atalarının sınıdığı gibi kendisinin de sınanmak istediğini ve onların kazandığı fazilete kendisinin de erişmek istediğini söyledi. Hz. Davud'un duasını kabul eden Allah, Hz. Davud'a kendisinin sınanacağını vahiy etti ve sınanacağı günü beklemesini emretti. Bu olay sonrası Hz. Davud kendisini mihrabına (evine) kapatarak, namaz kılip zebur okurdu. Ansızın şeytan altından bir güvercin suretiyle Hz. Davud'un ayağının önüne kondu, Ayağının önüne konan güvercini yakalamaya çalışınca, güvercin kaçarak bir taraçaya kondu. Hz. Davud güvercinin peşinden giderek pencerenin kenarına geldi. Pencereden kaçan güvercine bakarken Hz. Davud'un gözü aşağıda bahçede yıkanan kadına takıldı. Bahçesinde yıkanan kadının kim olduğunu soran Hz. Davud, kadının Üriya'nın eşi olduğunu öğrendi. Üriya'nın Balka şehrinde olduğunu öğrenen Hz. Davud, kız kardeşinin oğlu Eyyüb'e haber göndererek Üriya'yı savaşın en şiddetli olduğu yere göndermesini emretti. Hz. Davud'un emri üzerine savaşın en şiddetli yerine gönderilen Üriya kaleyi fethetti. Bu olay Üriya şehit oluncaya kadar devam etti. Üriya'nın şehit olması sonucunda Hz. Davud, Üriya'nın eşi ile evlendi. Hz. Süleyman bu evlilikten dünyaya geldi ve alimler Allah'ın Hz. Davud'u sınadığını ve Hz. Davud'un nefesine yenik düştüğünü söyler. Bu kıssa Şuayb bin Muhammed işitti Mekki bin Abdan ise haber verdi... (Yılmaz vd., 2013, ss. 350-351).

Hz. Davud'un Batşebaya âşık olma kıssasının Tevrat ve kısas'ı enbiya metinleri karşılaştırıldığında temanın neredeyse aynı olduğu fakat küçük ayrıntıların ve yer isimlerinin farklı olduğu görülmektedir. Kısas'ı enbiya metnini Tevrat'tan ayıran en belirgin anlatım ise altın güvercin kılığına girmiş şeytan figürü olmuştur. Fakat bu figüre, incelenen Hz. Davud ve Batşeba minyatürlerinin hiçbirinde yer verilmemiştir. Metinlerde göze çarpan bir diğer farklılık ise Tevrat'a göre bu birliktelikten doğan çocuğun öldüğü, kısas'ı enbiya metinlerine göre ise doğan çocuğun Hz. Süleyman olduğudur. Ayrıca kıssanın Şuayb bin Muhammed ve Mekki bin Abdan tarafından kısas'ı enbiya metinlerine aktarıldığının belirtilmesi oldukça önemli bir husustur. Şuayb b. Muhammed Harici firkalarından Şuaybiyye fırkasının öncüsüdür (Öz, 1988, ss. 318-319).

16. yüzyılda Safevi topraklarında hazırlanan minyatürlü kısas'ı en-

biyalarda, minyatürler hazırlandığı ekolün özelliklerini yansıtırken, yazma eserler içerisinde yer alan minyatürlerin konu yelpazesinin geniş olduğu görülür. Konu bakımından gelişen bu zenginlik ancak sanatçı veya siparişi veren kişinin istekleri üzerine sahnelerin kitaplar içerisinde yer almasıyla açıklanabilir. Sahnelerin konu bakımından kronolojiyi takip ederek devam ettiği ve her yazmada farklı sayıda minyatürün olduğu görülmektedir. Hz. Davud'un Batşeba'ya âşık olması sahnesi günümüze ulaşmış üç yazma eser içerisinde bulunmaktadır.

Tarihi bilinen Hz. Davud'un Batşeba'ya âşık olması konulu ilk minyatür New York Columbia Üniversitesi kütüphanesinde bulunan 1574 tarihli Kısas'ı Enbiya yazması içerisinde bulunmaktadır. İçerisinde 30 minyatür bulunan yazma eser, Safevi döneminde Kazvin şehrinde hazırlanmıştır. 114v sayfasında yer alan Hz. Davud'un Batşeba'ya âşık olması sahnesinin Tevrat anlatımı ile uyum içerisinde resmedildiği görülmektedir (Görsel 1). Minyatürde Hz. Davud'un sarayının terasında gezinirken aşağıda suyun içerisinde yıkanan Batşeba'yı gördüğü an tasvir edilmiştir. Hz. Davud başında ateş şeklindeki halesi, turuncu kaftanı ve lacivert elbisesiyle elini şaşkınlığının ifadesi olarak ağzına götürmüş şekilde resmedilirken, Batşeba sırtı izleyiciye dönük, belden yukarısı çıplak ve çömelmüş biçimdedir. Hatalı bir restorasyon veya bir tahribat sonucu yüzü tam görülmeyen Batşeba, Hz. Davud'un onu gördüğünü fark ederek elleri ile yüzünü kapatmış vaziyettedir.

Genel anlatıma uygun olarak tasvir edilen minyatür, kompozisyon içerisinde bulunan yazı kuşaklarıyla da desteklenmiştir. Anlatımdan yola çıkarak Hz. Davud'un sarayı olduğu anlaşılan mimari yapının üst kısmında, kartuş içerisinde, mavi zemin üzerine beyaz renkle yazılmış "المحبوب لقا و الاغلوب شفا" "Kalplerin şifası sevgiliye kavuşmaktır." anlamına gelen cümle minyatürün aşk temalı bir konuya sahip olduğunu nitelemektedir. Mimari öge üzerinde yer alan bir diğer yazı ise giriş kapısı üzerinde bulunan لا ابا و ابا مفتحة یا ibaresidir. "Ey kapıları açan" anlamına gelen bu ifade beyaz bir kartuş içerisinde turkuaz zemine beyaz renkle yazılmıştır. Dikdörtgen biçimde sahnenin sol kısmına yerleştirilen saray yoğun yüzey bezemeleri ve geniş renk skalasıyla Safevi Dönemi Tebriz ekolünün özelliklerini yansıtmaktadır.

Sahne de yer alan doğa unsurlarında ufuk çizgisinin bir dağ vasıtasıyla oluşturulduğu görülmektedir. Üzeri cılız otlar ile kaplanmış olan dağ modeli Safevi dönemi dış mekân sahneli minyatürlerinin hemen hepsinde karşımıza çıkan bir uygulamadır. Batşebanın bulunduğu sahnenin sol alt kısmı ise bahçe temasında ele alınmıştır. Yeşil bir bahçe içerisinde iki adet servi ağacı ve ortalarında bir çiçek açmış meyve ağacına yer verilmiştir. Ağaçların dışında sahnenin sol alt bölümünde yıkanma olgusunu vurgulayan bir ibriğe yer verildiği görülmektedir. Minyatür, üslupsal olarak incelendiğinde Kazvin özelliklerinin tam anlamıyla hissedilmediği görülmektedir. Mimari öğenin üzerinde bulunan yoğun yüzey süslemeleri Tebriz Ekolünün özelliği olarak bilinmektedir. Kazvin üslubunun terk edildiğini hissettiren en net özellik bahçe temasında görülmektedir. Bu ekolünün en karakteristik öğelerinden biri olan bahçe temasında genellikle ortada büyük bir çınar ağacı yer alırken su temasının etrafının küçük taşlarla sınırlandırıldığı örnekleri görmek mümkündür. Minyatürde görülen bu değişiklikler dönemin siyasi değişimi ile açıklanabilir. Şah Tahmasp'ın 1576 yılında ölümü ile birlikte ülkede Tahmasp'ın oğulları arasında taht kavgası çıkmış ve bu dönem sanat açısından karanlık kalmıştır. Şah'ın ölümün-

den kısa süre önce yapılmış bu minyatürde Kazvin ekolünün Şah Tahmasp'ın ölümünden önce çözülmeye gittiği ve ekolün özelliklerinin yavaş yavaş değişime uğradığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Görsel 1.

Columbia Üniversitesi Nüshası Hz. Davud ve Batşeba'ya Âşık Olması Sahnesi

Hz. Davud ve Batşeba'nın aşk hikâyesinin anlatıldığı ikinci minyatür Sofia Cyril and Methodius National Library'de OP130'a kayıtlı kısas'ı enbiya yazması içerisinde bulunmaktadır (Görsel 2). İçerisinde on sekiz adet minyatür bulunan yazma eser, 1576 yılında yapılmıştır. Yazma eserin 193a sayfasında bulunan minyatür Columbia Üniversitesinde bulunan yazma eser içerisindeki örnekle büyük benzerlik içerisinde.

Sahnenin sağ kısmında dikdörtgen biçimli üzeri geometrik motiflerle süslenmiş saray yer almaktadır. Sarayın üzerinde belden yukarısı resmedilen Hz. Davud, başında ateş şeklindeki halesi ile sağ elini ağzına götürmüş şekilde, aşağıda yıkanan Batşeba'yı izlerken tasvir edilmiştir. Sahnenin sol tarafında yine bir bahçe teması içerisinde suda yıkanan Batşeba görülmektedir. Diğer örnekte olduğu gibi belden yukarısı çıplak şekilde betimlenen Batşeba diğer örnekten farklı olarak yüzü seyirciye dönük şekilde resmedilmiştir. Altın sarısı bir renk ile sınırlandırılan bahçe temasının tam ortasında yer alan Batşeba'nın iki yanında servi ağaçlarının olduğu görülmektedir. Ağaçların dışında sahnenin sol alt bölümünde ilk örnekte olduğu gibi sarı renkli bir ibriğe yer verilmiştir. Minyatüre üslupsal açıdan bakıldığında ilk örnekte olduğu gibi Kazvin ekolünün özelliklerinin yavaş yavaş terk edildiği görülmektedir.

Hz. Davud ve Batşeba'nın betimlendiği son minyatür örneği İstanbul Beyazıt Kütüphanesinde ms. 5275'e kayıtlı kısas'ı enbiya yazması içerisinde yer almaktadır (Görsel 3). Üzerinde neşredildiği yıla ait herhangi bir yazılı metin bulunmayan eserin tarihi belli değildir. İçerisindeki minyatürlerin üslup özelliklerinden yola çıkarak 16. yüzyılda kaleme alındığı anlaşılan eser içerisinde otuz dokuz adet minyatür bulunmaktadır.

Görsel 2.

Sofia Cyril and Methodius National Library'de yer alan Hz. Davud'un Batşeba'ya Âşık Olması Sahnesi

Yazma eserin 193a varağında bulunan Hz. Davud'un Batşebaya âşık olması sahnesi diğer iki minyatürle aynı kompozisyona sahip olup küçük detaylarla diğer örneklerden ayrılmaktadır. Beyazid kütüphanesinde bulunan örnekten farklı olarak sol tarafında dikdörtgen formlu, üzerinde geometrik bezemelerin bulunduğu saray yapısı yer almaktadır. Sarayın üst kısmında, başında ateş şeklindeki halisi ile diğer iki örnekte de olduğu gibi sol elinin işaret parmağını ağzına götürmüş şekilde betimlenen Hz. Davud bulunur. Sahnenin sağ kısmında ise diğer iki örnekten farklı olarak su içerisinde yıkanan Batşeba'nın yanında onunla birlikte bir kadın daha bulunur. Yıkanan kadın figürlerinin dışında sahnenin sağ tarafında Batşeba ve yanındaki kadına elini uzatan iki kadın figürü daha bulunmaktadır. Tevrat ile uyumlu olarak suyun yanında Batşeba'ya elini uzatan kadınlar Hz. Davud'un Batşeba'yı yanına getirmesini istediği hizmetçilerdir. Fakat Batşeba ile birlikte yıkanan kadın Tevrat metninde geçmeyen bir figürdür. Kısa'nı enbiya minyatürlerine bakıldığında bazı sahnelerde sanatçıların sahnelere kendi istekleri veya siparişi veren kişinin istekleri doğrultusunda eklemeler yaptıkları görülmektedir. Bu düşünceden yola çıkarak Batşeba'nın yanında yıkanan kadının sanatçının veya siparişi veren kişinin isteği doğrultusunda eklenmesi muhtemeldir.

Sahnedeki doğa unsuru olarak Batşeba'nın yıkandığı suyun bir bahçe temasıyla sınırlandırıldığı görülür. Koyu yeşil bir renkle oluşturulan bu temada bir servi ağacı ve bahar çiçekleri açmış bir ağaç görülmektedir. Sahnenin arka fonu 16. yüzyıl Safevi minyatürlerinin çoğunda olduğu gibi bir dağ temasıyla verilmiştir. Üzerinde cılız otlar ile doldurulan dağ teması aynı zamanda ufuk çizgisinin oluşturulmasında da kullanılmıştır. İlk iki örnekten farklı olarak bu örnekte ibrik nesnesine yer verilmemesi bir diğer farklılık olarak göze çarpmaktadır. Minyatürün genel özelliklerine bakıldığında figür sayısı dışında büyük benzerliklerin olduğu görülmektedir. Bu benzerliklerden yola çıkarak üçüncü minyatürün de 16. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla yapılmış olabileceği düşünülebilir. Minyatür diğer iki eserle aynı üslupsal özelliklere sahiptir.

Görsel 3.

İstanbul Beyazid Kütüphanesi'nde yer alan Hz. Davud'un Batşeba'ya Âşık Olması Sahnesi

Sonuç

16. yüzyılın hemen başlarında kurulan Safevi devletinin ilk hükümdarı Şah İsmail, Tebrizi başkent yaparak bölgede yaşayan ünlü ressam Behzad ve çağdaşlarını saray atölyelerinde görevlendirmiş ve Safevi dönemi sanatının temellerini atmıştır (Beksaç, 2008, s. 457). Türkmen ekolü olarak adlandırılan Timurlu, Akkoyunlu ve Karakoyunlu sanatının etkili olduğu bu dönemde önemli eserler üretilmiştir (Canby, 2009, s. 19). Şah İsmail'in ölümü sonrası devletin başına geçen oğlu Şah Tahmasp'da babası gibi bölgede yaşayan Sultan Muhammet, Mir Musavvir, Mir Seyyid Ali, Aka mirak, Şeyzade ve Dost Muhammet gibi sanatçıları Tebriz okulunda bir araya getirmiştir (İnal, 1995, s. 135). Bu dönemde sadece Tebriz şehri değil Horasan, Herat, Kazvin, Şiraz gibi şehirler de birer sanat merkezi haline gelmiştir. Tebriz'in 1548 yılında Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmesinin ardından başkenti Kazvin'e taşıyan Şah Tahmasp Tebriz'de olduğu gibi Kazvin'de de saray atölyeleri kurmuş ve Safevi Döneminin en iyi örnekleri bu okulda yapılmıştır. Zarifleşen fügürler, sahnenin ortasında yer alan büyük ağaç formları, plastik kayalar Kazvin okulunun en belirgin özellikleri olmuştur (Çağman & Tanındı, 1979, s. 42).

Makalenin konusunu oluşturan minyatürlerin Şah Tahmasp döneminin son yıllarında yapıldığı düşünülmektedir. Eserler üslupsal açıdan incelendiğinde farklı minyatür okularının üslupsal özelliklerinin bir arada kullanıldığı görülmektedir. 3 eserde de görülen sarayların yüzey süslemelerinin yoğunluğu Tebriz ekolünün özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tebriz ekolünden sonra Kazvin üslubunda da kullanılan bu yüzey süslemeleri Safevi minyatürle-

rinin sıkça kullanılan üslupsal özelliklerindedir. Fakat bu yüzey bezemelerinin kalitesi ve çeşitliliği klasik dönem Tebriz ekolünün süslemelerine göre daha basit ele alınmıştır. Bir diğer özellik ise zarif figürlerdir. Kazvin döneminin en belirgin özelliklerinden olan zarif figürleri bu 3 örnekte görmek mümkündür. Ufuk çizgisinin bir tepe ile belirlenmesi yine Kazvin döneminin belirgin özelliklerindedir. Tepelerin üzerine yerleştirilen cılız otlar ise Safevi dönemi minyatürlerinin genelinde kullanılan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahnelerde kullanılan ağaçlarda Safevi dönemi minyatürlerinde üslup belirlemede karşımıza çıkan öğelerdendir. Özellikle Kazvin ekolünde sahnenin ortasında çerçeve dışına taşırılmış büyük çınar ağaçları bu ekolün en belirleyici unsurlarındandır. Makalenin konusunu oluşturan eserlerde bulunan servi ve meyve ağaçları Çınar ağacı kadar sık kullanılırsa da Kazvin dönemi minyatürlerinde kullanılmaktadır. Tüm bu değerlendirmeler sonucunda bu 3 eserin yapıldığı tarihler de göz önüne alındığında Kazvin ekolünün son dönemlerinde yapılmış olmalıdır.

Minyatürler konu bakımından incelendiğinde; Kuran'da yer alması ve İslamiyet'teki peygamberlik inancı ile bağdaştırılması mümkün olmayan Hz. Davud'un Batşeba'ya âşık olması adlı hikâyenin İsrailiyat kaynaklı olduğu görülmektedir. Genel anlamıyla İslamiyet'e Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarından geçmiş bilgilerin hepsine verilen genel bir ad olan İsrailiyat günümüzde dahi İslam araştırmacılarının tartıştığı bir konu olmuştur (Döner, 2015, 6; Zehebi, 2021, s. 29). İslamiyet'in yayılmaya başlamasıyla birlikte bölgede bulunan Yahudi ve Hıristiyanların bu yeni dine tabii olma-ya başlamaları, özellikle Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicret etmesiyle birlikte İslamiyet'in Medine şehrinde yaşayan Yahudilerin de ilgisini çekmesi, iki din arasındaki iletişimin başlangıç noktası olmuştur (Kuzudişli, 2003, s. 32; Zehebi, 2021, ss. 7-8). İsrailiyat kaynaklı kıssaların başında gelen Hz. Davud'un Batşeba'ya âşık olması özellikle Şii inanışında peygamberlerin ve 12 imamın günahsız oluşu inanışı ile zıt bir anlatıma sahip olmasına rağmen, 16. yüzyıl Safevi minyatürlerinde herhangi bir sorun teşkil etmeden nadir olarak resmedilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Altıkulaç, T. (2002). Kısâ'î Ali b. Hamza, *TDV İslam ansiklopedisi*, 26, 69-70. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kisai-ali-b-hamza>
- Bektaş, E. (2008). Safeviler, *TDV İslam ansiklopedisi*, 35, 457-459. <https://islamansiklopedisi.org.tr/safeviler#2-sanat>
- Binark, İ. (1978). Türklerde resim ve minyatür sanatı, *Vakıflar Dergisi*, 12, 271-295. <https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/handle/11352/1226>
- Binark, İ. (2008). *Kitap süsleme; Orta Asya Türk resim ve minyatür sanatı ve tarihi gelişimi, Türk kitap medeniyeti*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Canby, S. R. (2009). *Shah' Abbas the remaking of Iran*, The British Museum press.
- Çağman, F. & Tanındı, Z. (1979). *Topkapı Sarayı Müzesi İslam minyatürleri*, tercuman sanat ve kültür yayınları.
- Demir, M. & Özafşar, M. E. (2012). Vehb b. Menebbih, *TDV İslam ansiklopedisi*, 42, 608-610.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/vehb-b-munebbih>

Dieji, A. (2007). İran minyatürlerinde savaş sahneleri, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi), İstanbul.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Harman, Ö. F. (1994). Dâvûd, *TDV İslam ansiklopedisi*, 9, 21-24. <https://islamansiklopedisi.org.tr/davud>

İlden, S. (2012). Türk minyatür sanatının gelişiminde dinin (İslamiyetin) etkisi, *Akdeniz Sanat Dergisi* 5/9, 60-72. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akdenizsanat/issue/27656/291514>

İnal, G. (1995). *Türk minyatür sanatı (başlangıcından Osmanlılara kadar)*, Atatürk kültür merkezi yayınları.

İspiroğlu, M. Ş. (2005). İslam'da resim yasağı ve sonuçları, yapı kredi yayınları.

Keskioğlu, O. (1961). İslam'da tasvir ve minyatürler, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/1-4, 11-24.

https://doi.org/10.1501/ilhfak_000001209

Konak, R. (2013). İslam'da tasvir yasağı sorunu ve minyatür sanatı, *the journal of academic social science studies, JASSS, international journal of social science*, 6, 967-988. [10.9761/JASSS_537](https://doi.org/10.9761/JASSS_537)

Komesli, N. S. (2021). *New York public library spencer persian koleksiyonunda yer alan ms. 46 kayıtlı kısas-ı enbiya yazmasının minyatürlerinin incelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi), Erzurum.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Kuzudişli, A. (2017). İsrailiyat hadis rivayetleri arasına nasıl karıştı?, İsrailiyat: İsrail ve Yahudi çalışmaları dergisi, 1, 25-53. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/israiliyat/issue/35682/398370>

Mahir, B. (2012). *Osmanlı minyatür sanatı*, Kabcacı yayınevi.

Mertoğlu, M. S. (2009). Sa'lebi, *TDV İslam ansiklopedisi*, 36, 28-29. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kisai-ali-b-hamza>

Milstein, R. et al. (1999). *Stories of the prophets*, Mazda publiser.

Öz, M. (1988). Acâride, *TDV İslam ansiklopedisi*, 1, 318-319. <https://islamansiklopedisi.org.tr/acaride>

Renda, G. (2004). *Minyatür sanatında doğa çizim ve boyama teknikleri*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Sever, S. (2020). *Nisâbü'r'nin (Sa'lebi) "Kısas-ı Enbiya" adlı eserindeki minyatürlerde melek figürü ve özgün tasarımlar*, (sanatta yeterlik tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi), İzmir.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Şahin, M. S. (2022). Kısas'ı Enbiya, *TDV İslam ansiklopedisi*, 25, 494-495. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kisas-i-enbiya>

Yaşaroğlu, H. (2016). İslam'da resim-heykel yasağı ve Ahmet Hamdi Akseki'nin konu hakkındaki görüşleri, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/9, 82-96.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/gifad/issue/31343/343153>

Yılmaz, E. & Demir N. (2009). Sa'lebi'nin Kitabı 'Ara'isi'l- Mecalis Fi Kıssa'ı'l Enbiya'sının Anadolu sahasında yapılmış çevirileri, *Journal of Turkish Studies*, 2/33,357-370. <http://ktp.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=engandidno=374528andwYazarlar=osman%20Oadsay&mid-no=180491250&Dergivalkod=0988>

Yılmaz, E. vd. (2013). *Kısas-ı Enbiya*, Türk Dil Kurumu yayınları.

Zehebi, M. H. (2021). *Tefsir ve hadiste İsrailiyat*, Ensar neşriyatı.

İnternet Kaynakça

Kitab-ı Mukaddes, <https://kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?mc=1&sc=280> adresinden 4 Temmuz 2024'te alınmıştır.

Görsel Kaynakça

Görsel 1.

Columbia Üniversitesi Nüshası Hz. Davud ve Batşeba'ya Âşık Olması Sahnesi. https://openn.library.upenn.edu/Data/O032/html/X892_8_Q1_Q.html adresinden 5 Temmuz 2024 tarihinde alınmıştır.

Görsel 2.

Sofia Cyril and Methodius National Library'de yer alan Hz. Davud'un Batşeba'ya Âşık Olması Sahnesi.

<https://www.nationallibrary.bg/www/%d0%b4%d0%b8%d0%b3%d0%b8-d1%82%d0%b0%d0%bb%d0%bd%d0%b0%d0%b1%d0%b8%d0%b1-d0%bb%d0%b8%d0%be%d1%82%d0%b5%d0%ba%d0%b0/%d0%b8%d0%b7%d1%82%d0%be%d1%87%d0%bd%d0%b8%d1%80-d1%8a%d0%ba%d0%be%d0%bf%d0%b8%d1%81%d0%b8/> adresinden 7 Temmuz 2024 tarihinde alınmıştır.

Görsel 3.

İstanbul Beyazıt Kütüphanesi'nde yer alan Hz. Davud'un Batşeba'ya Âşık Olması Sahnesi, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nden alınmıştır.